

Når kusken er gal

Taler

Eivind Berggrav

Omstendigheter

Foredraget ble holdt våren 1941 på prest- og menighetsstevner fra Trøndelag til Vestfold

- 1 I det siste har man ofte tatt fram dette med de to regimenter hos Luther. Dette er blitt en løsreven sats, som volder forvirring. Det er på tide å slå fast at for Luther som for oss er der bare ett regimente, det er: Guds regimente. Det kunne ellers bli gjort til at med de «to regimenter», det verdslige og det åndelige,
- 5 tilhører vi to forskjellige herrer og har to slags lydighet. Det ville bli den groveste forfalskning av Luther. Vi har bare én Herre, og der er bare en lydighet. Dette er hovedsatsen.

- Det nytter ikke å komme med den innvending at både Luther og det nye
- 10 testamente taler om to slags lydighet. Dette er galt hvis en tenker seg at det gis noen annen makt som er likestilt med Gud eller en fremmed herre ved siden av ham. Vi står bare under Gud, hvem det så er som ellers representerer hans myndighet.

- 15 Livet er for Luther et stort kampfelt. Striden står mellom Gud og Satan. Dette er «dualismen», to-heten i verdensløpet. Noen annen to-het finnes ikke. Heller ikke finnes det noe nøytralt felt - f. eks. en verdslig øvrighet som hverken er Guds eller Satans. Ingen kommer utenom, alle er med i det veldige drama.

- 20 Ser en ikke dette klart, er det livsfarlig å snakke om to styresett eller om en dobbelt lydighet. Det kan snart bli til at vi skylder Satan lydighet hvis han er «innehaver av den faktiske makt».

- Til og med Jesu ord om å gi Gud hva Guds er og keiseren hva keiserens er, har
- 25 vært utsatt for misbruk. Som om keiseren var en parallell makt, som vi står i forhold til akkurat som til Gud. Prov i Jesu tale å sette inn et annet ord istedenfor keiseren, f. eks.: Gi verden hva verdens er! Eller: Gi Satan hva Satans

er!, så lyner det straks fra Sinai.

30

Til og med finnes det dem som vranger Jesu ord så de i praksis kommer til å bety at vi egentlig og først må lyde øvrigheten - og bare når dette kommer i direkte strid med Guds ord, så blir vi nødt til å pense over til Gud. Den verdslige lydighet blir altså her gjort til nr. 1, og lydigheten mot Gud blir nr. 2, det
35 sekundære. Guds lov skulle være en anmerkning i verdens lovkodeks, befale visse unntagelser fra det som ellers er regelen! Det er hverken slik eller omvendt. Gud er hverken nr. 1 eller nr. 2. Han er den eneste. Det eksisterer bare én lydighet. Noen lydighet nr. 2 finnes ikke. Vi står ene og alene til regnskap for Gud. All annen tale er synd mot det første bud.

40

I den store kamp og spaltning, den mellom Gud og Satan, står både kirke og øvrighet, verdslig lov og kristelig lov. På en av sidene befinner vi oss, aldri midt imellom, aldri utenfor.

45 Med Luthers ord: «Gud er vår Herre, han er eneste øvrighet over alt som finnes av skapning.»¹

Til dette sitt eneregimente bruker Gud i menneskenes verden organer som skal kjempe hans vilje fram og representere hans orden. I denne verden er der noe
50 grovere og noe edlere, det som bare er født og det som tillike er gjenfødt. Også det grovere skal være under orden. Ellers ble det kaos. Orden i det ugjenfødte skal tjene befrielsesverket for sjelene. Til denne grovtjeneste har Gud innsatt «øvrigheten». Øvrigheten har sitt oppdrag fra Gud, ikke i frelsens tjeneste direkte, - dette duger den ikke til, - men i oppholdelsens tjeneste, i ordenens
55 tjeneste. Til frelsens tjeneste har han innstiftet sin kirke. Det åndelige regimente er selve Guds ord. Dettets organer er forkynnelsen, forvaltningen av ord og handlinger fra Gud til sjelens frelse og til å virke Guds rike. Begge ordninger er av Gud, begge «regimenter» er hans. De kan like så lite skilles som Skaperen kan skilles fra Frelseren. Men hver av dem har sitt oppdrag, sin fullmakt, - de får ikke
60 blandes sammen. Det som er født av kjød, er kjød, og det som er født av ånd, er ånd.

Derfor er den verdslige øvrighet satt over «kjødet», over den ytre vandel - og over den alene. Den skal holde i age, fremme det gode, verne retten og den
65 åndelige frihet. Dette skal kirken ikke gripe inn i med verdslige midler.

Begge slags tjenere skal føre Guds sak, derfor blir de forent i den felles oppgave, som Gud vil:

70

a. Fremme kjærligheten. Skal dette skje, må orden og rett herske også i kroppenes verden. I et vilt kroppskaos av drifter og viljer måtte Guds-kjærligheten kveles. Dette ville være Satans vilje.

75

b. Kjempe mot Satans og djevelens rike i alle dets former og finter, avverge det ondes anslag, slå ned voldsferd og urett, øvrigheten med «sverdet», kirken med «ordets sverd».

80

Guds program for den «verdslige» øvrighet er altså at den skal være skaperhåndens redskap. Derpå og derpå alene grunner seg alle kristnes plikt til å være lydige mot slik øvrighet. Det er ikke fordi øvrigheten i seg selv fortjener eller har krav på noen lydighet eller ærbødighet. Den skal ha det bare fordi den er en Guds ordning. Legg merke til at Luther uttrykkelig betegner den rette ærefrykt for øvrigheten som religiøs (religiose venerari). Det er fordi den har Guds oppdrag.²

85

Øvrigheten er derfor ikke et blott og bart svøpeorgan. «Den er ikke satt over Guds menighet som over stakk og sten, over sau og hund.»³ Den har med mennesker å gjøre, til og med kristne mennesker. Både Guds oppdrag og hensynet til undersåttene setter jernskranner for hva øvrigheten kan tillate seg.

90

Med «øvrighet» mener Luther smått og stort, keiser og rådmann, fyrste og borgermester. Uttrykket svarer i virkeligheten godt til det vi har vent oss til å kalle «det offentlige» eller staten. Men en må være klar over at staten er blitt noe mer nå enn den var i eldre tid.

95

Den antikke stat var justis, militærvesen. Den holdt seg til den ytre vandel, - den omfattet ikke som den moderne stat også oppdragelse, kultur, åndsliv. Luther selv fant seg midt i frambruddet av dette. Derfor begynner oppgjøret med den nye statsidé hos ham. Dette oppgjør må stadig føres videre, ellers forkludres linjene, Guds ordning tynes, Satan får fritt spill. Ingen «moderne» stat kan komme utenom Guds vilje. Hva Luther sier om fyrster og øvrighet, er i så måte hevet over tidens skiften. Selv en stat som er blitt fellesorgan for borgernes mer personlige anliggender - som skolegang for barna - blir ikke herre over disse anliggender. Om staten er uttrykk for et flertallsstyre eller for et fåtallsdiktatur,

105

blir det samme. Staten står under de av Gud gitte menneskerettigheter og samvittighetsplikter. Ingen stat kan blande seg med makt i sjelenes saker. Da blir den fordervet som stat.

110

Når Gud har satt det skarpe skille mellom det regimente som har med orden å gjøre, og det regimente som har med sjelene å gjøre, så er det ikke bare for å få greie linjer. Det har en dypere årsak: Hvis dette skille ikke opprettholdes, blir det Satan som tjener på det. Da smyger han seg inn og hersker i begge riker. Vil
115 øvrigheten ta seg til et velde over sjelene, så formaster den seg i Guds saker. Vil kirken ha verdslig makt, så blir den besatt av det onde. Faren er like stor for begge. Både paven og keiseren kan komme til å tjene djevelen, både stat og kirke!

120 Hva er da djevelens spesialer?

Det sataniske er maktsyken i alle dens former og utslag, makten for maktens skyld uten etiske normer, maktvilje utenom Guds vilje, makten uten retten. «Sjelen» i denne maktsyke er egoismen, alt i oss som vil herske og ikke er villig
125 til å tjene kjærligheten, tjene Gud - alt dette er det sataniske.

Derfor hører det til Guds ordning at områdene skal skilles forat ikke fristeren skal få fast grep. Guds deling av regimentene tjener frelsens sak. For på rette måte å fremme den skal kirken være en åndelig og ikke en verdslig makt, og
130 øvrigheten skal være verdslig og ikke forsøke seg på å dirigere sjelene. Øvrigheten skal skape orden og rett og fred, så sjelene kan leve sitt frie liv. Da har øvrigheten mer enn nok å bestille. Griper den ut over dette og inn i det som er Guds, da er den ute på rov hos Gud.⁴ Kirken og øvrigheten kan derfor ikke unnvære hverandre, men kommer de over i hverandres område, så blir begge to
135 demoniske.

Vil staten være total, det vil si når den selv vil være livsanskuelse og påtvinge en livsoppfatning, da er ifølge Luther djevelen løs. Da krever staten for seg det helliges glans, da setter staten seg i Guds sted, da er den antikrist. Bare så lenge
140 øvrigheten har Gud til sin øvrighet, er den øvrighet etter Guds orden.

Luther er selvsagt klar over at de enkelte øvrighetspersoner ikke alltid er seg dette bevisst. Like fullt er de under Gud, fordi deres embete, deres oppdrag, er det. Det er heller ikke personene som har fått Guds stempel. De kan være

ugudelige kroppar. Institusjonen er like fullt guddommelig. Derfor er, sier han, ordensmaktens gjerninger av Gud, om så personene er av djevelen.

150 Dette hevder han fordi Guds makt går tvers igjennom personen og utløser seg i gjerningen - akkurat som når en vantro prest gir sakramentet: Hans verdensfinger forvandler ikke Kristi legeme til Satans legeme. Kristus er for sterk. Han slår igjennom.

155 Men så er også gjerningen alene av Gud når den gjøres etter hans oppdrag, etter hans innstiftelse. Derfor er sakramentet gyldig alene når Kristi oppdrag fullføres rett, og øvrigheten gjerning er Guds alene når den øves av en rettmessig øvrighet. Uten rett finnes det ikke øvrighet av Gud. Hvis makten skal komme først og så retten, da er vi i Satans rike. Luther kaller det tyranniet. Tyranniets øvrighet er som en gal kusk eller en løpsk hest.

160 Hva følger nå av dette for lydigheten?

165 At vi skal være lydige mot all øvrighet som er innsatt av Gud, om så personene er onde eller de er gode. Lydigheten er mot «embetet», mot oppdraget og fullmakten.

170 Ubetinget lydighet? Nei. Konfliktene ligger i svøp endog i den beste rettsorden. Fristeren er på ferde overalt og til alle tider. Gjør øvrigheten synd, da må Guds kirke kjempe. Dette må kirken gjøre, ikke fordi den er over øvrigheten, men fordi den har Guds kall. Den som tier og samtykker, blir Satans redskap. Luther hadde selv konflikter nok. Vi behøver ikke gå til Worms for å møte ham i kamp med øvrigheten. Men for Luther gjaldt det en kristelig kamp. Hvis kirken ville gripe til verdslige midler, så gikk den over i fiendens leir. Kirkens doméne og eksistens er ordet, Guds ord, samvittighetsordet.

175 Bare ord? Ord er aldri bare, så sant de er Guds. Ord er handling, innsats, mot, vilje til å ta konsekvenser, til sist også villighet til å lide.

180 Luther har på ingen måte ømnet seg når det gjaldt å gå imot øvrigheten. Det er ikke slik at vi nølende og forsiktig, halvveis som om vi hadde urett, skal ta tårn med urettmessig øvrighet. Som alltid i sann kristen ferd gjelder det her ikke noe negativt - finne en utvei -, men positivt: Det er plikt å være ulydig.

185 Dette tar Luther ikke lett. Han ville være den siste til å slippe løs
privatsamvittigheten til å være over øvrigheten. Ikke bare skal samvittigheten
være bundet i Guds ord og prøvet på kirkens tro, den skal også kristelig være
villig til å lide urett. Og den som taler mot øvrigheten skal ha «embete» til det,
det er også her embetet som taler, ikke personen. Privat selvhevdelse er
190 samvittighetens frister på alle maktens avveier. Lidelsens villighet renser,
embetets ansvar skjerper.

De kristne våpen er derfor disse to: ordet og lidelsen. Synd blir det å svikte ordet
og å kripe i skjul for ubehaget. Da blir vi «mordere av vår egen rett».

195 Har de kristne en motstander blant øvrigheten, heter det: «Du skal være Guds
ord mot ham. La din munn være en Kristusåndens munn.»⁵

«Vi får lide det som de lar gå ut over oss. Men aldri tie til det og billige uretten.
200 Vi får heller dø for sannheten enn tie stille og la dem ha rett når de gjør urett.
For sannheten skal man bekjenne, og uretten skal straffes. Det er stor forskjell på
disse to ting: å tåle urett og vold - og å tie til urett og vold.»⁶

«Å advare og å straffe din motstander når han gjør synd er å gjøre stor
205 barmhjertighet midt i det ondes verden. Du frir din samvittighet, og det er
likevel ikke hevn, det er lutter velgjerning.»⁷

I en sum: Den som tier, gjør seg medskyldig. Han svikter Gud. Det får ikke
hjelpe om de har makten over oss. Det hadde Pilatus også over Kristus: «Se
210 hvordan han trosser på sin makt, den stolte hedning. Som om han ville si: Jeg er
en stor herre, jeg har makten. Du er en stakkars tigger imot meg. - Akkurat slik
gjør våre junkere og tyranner i dag, de praler og vifter med at de har makt til å
innsette og til å avsette oss.»⁸

215 Så får vi bli avsatt. Denslags makt de har, skal ikke vi strebe etter. Det er ikke
opprørsk å la seg avsette, men «opprørsk ville det være om en ordets forkynner
ikke straffet øvrighetens laster. Slikt er dovne og gagnløse predikanter.»⁹

220 Men om det ikke skal brukes ytre makt, så kan likevel den kristne komme i ytre
konflikt. Han kan måtte nekte å lystre.

«En spør: Hvis min herre har urett i sin krig? Svar: Hvis du vet sikkert og visst at

han har urett, så skal du frykte Gud mer enn mennesker, og du skal ikke krige
225 for ham og ikke tjene ham, for da kan du ha god samvittighet for Gud. Ja, sier
du, men han tvinger meg, han tar fra meg det jeg har, han tar mine penger, min
lønn, og dessuten blir jeg kanskje foraktet og utskjemt. Svar: Det må du våge og
for Guds skyld la fare hen og gi alt.»¹⁰

230 Helt generelt, uten spesielt hensyn til krigstjeneste, blir det samme sagt slik:

«Når din egen fyrste har urett, er da hans folk skyldig å følge ham? Nei. For mot
retten skal ingen handle; det er Gud som vil ha retten, og ham skal du lyde.»¹¹

235 Aller klarest er dette når den verdslige makt vil ta fatt på sjelenes område:

«Når de vil gripe inn i det åndelige område og fange samvittigheten hvor Gud
alene vil sitte og regjere, så skal man slett ikke lyde dem og attpå ha ære av det.
Verdslig område og regimente strekker seg ikke lenger enn til de utvortes og de
240 legemlige ting.»¹²

Først og fremst refser i så fall Luther ved å gi en klar karakteristikk av deres ferd.

Hertug Georg forbød innbyggerne i Leipzig å dra over grensen for å delta i
245 evangelisk gudstjeneste i et annet fyrstedømme. Som den svorne fiende av
reformasjonen han var, satte han i verk de brutaleste voldsmidler mot de
evangeliske. De måtte ha legitimasjonstegn, de ble landsforvist og gjenstand for
samvittighetstvang. Luther skrev da (1533) offentlig:

250 «Sikkert er at hertug Georg og hans medförrädere og medförföljere stiler altför
höyt og griper inn i Guds embete. För deres makt strekker seg bare til kropp og
eiendom og verdslige ting. Men de, de driver på og förhörer angående hjertenes
og samvittighetenes hemmelighet og vil herske der og fremture etter sin lyst.
Men å bryte seg inn og ville trekke fram hjertenes sak, dömme og straffe den, slik
255 som eders tyranner og förrädere gör, det har de fra den lede djewel fra helvete,
og de skal få avlegge dyrt regnskap överför ham som har förbudt slikt.» De er
«tyranner, som tar seg til en ny og fremmed makt, som hverken er dem medfödt
eller gitt av Gud eller mennesker, men som de har rövet med övermot og i
förbrytelse.»¹³

260

Luther hadde för måttet kjempe mot den elendighet som kom av at

265 pavedømmet og de kirkelige herrer tok seg verdslig makt. Nå møtte han trusselen fra de verdslige herrer «som vil være bisper og paver». De vil til og med bestemme hva man skal tale, og vil «regjere prekestolen»:

270 «Av neve-embetet har de gjort seg et munn-embete! De verdslige herrer vil styre det åndelige regimente og regjere prekestol og kirke, så jeg skal måtte preke hva du, fyrste, liker å høre! Nei, så skal heller djevelen få min plass og preke.»¹⁴

Over ord og skrift i Guds kirke skal en sånn herre ingen ting ha å si. Prøver de seg, skal du svare at «det passer seg ikke for Lucifer å sitte ved Guds side»:
«Kjæreste herre, jeg er skyldig å lyde deg i det som angår kropp og gods. Befaler du meg noe i overensstemmelse med dette ditt maktområde på jorden, så vil jeg
275 følge ordre. Men vil du bestemme hva jeg skal tro og hva jeg skal skrive, så vil jeg ikke lyde, for da er du en tyrann og griper for høyt, og det har du hverken rett eller makt til.» - Tar han så fra deg det du eier og straffer deg for slik ulydighet, salig er du da! Takk Gud at du var verdig til å lide for guddommelig ords skyld. La ham bare rase, den narr, hans Dommer skal nok finne han.»¹⁵

280 Ikke engang gå dem til hånde skal man, om de kommer og krever noe av oss som de ikke har rett til. Det ble i 1523 i flere tyske stater utferdiget ordre om å beslaglegge noen skrifter med oversettelse fra Bibelen som Luther hadde gjort. Befalingen lød at når betjenten kom, skulle folk levere dem. Luther skrev da:

285 «Ikke et blad, ikke et bokstav skal dere levere dem - under salighets forlis! Den som gjør det, utleverer Kristus i Herodes' hender. For de handler jo som Kristus-morderen Herodes. - Vi skal finne oss i at de renner gjennom huset og bruker vold, men vi skal ikke billige det eller bistå dem eller følge dem eller lyde dem
290 med en finger eller med et skritt. For slike tyranner handler ikke som øvrighet skal.»¹⁶ De er ikke lenger øvrighet innsatt av Gud, de er denne verdens fyrster, og denne verden er Guds fiende, og så gjør de slikt som er Gud imot, og som gefaller denne verden, og så kan de ha sine titler så meget de vil!

295 - Men når så kirken har plikt for Gud til ikke å tie til statens eller øvrighetens synder, blir så ikke kirken politisk når den sier fra? Betyr ikke Luthers atskillelse av de to «regimenter» nettopp at kirken må ha sin klart avgrensede doméne i det oppbyggelige? Skal ikke kirken forkynne evangeliet og bringe frelse til sjelene, - punktum?

300

Luther har på ingen måte skilt de to regimenter, så de skulle være to verdener uten forbindelse. De har hver sine oppgaver, men oppdragsgiveren er felles, og målet er bestemt av ham. Øvrigheten er under Guds lov. Kirken skal ikke være
305 øvrighet, men den skal holde Guds lov opp for øvrigheten:

«Gud har satt sine prester og predikanter og gitt dem det embete at de skal lære, formane, straffe og trøste - kort sagt drive Guds ord». ¹⁷ De skal offentlig formane øvrigheten. Og det skal de ikke gjøre bare om kirkens sak blir krenket
310 eller skjennet. Jesus har gjort oss solidarisk med vår neste. «Alle som lider urett, er kirkens front.» ¹⁸ Det ville være forræderi mot Kristus om kirken tidde når andres rett ble trampet på, så lenge bare dens egen frihet ikke var i fare.

Med «Guds ord» mener Luther ikke evangelium alene - som om det kunne
315 skilles fra Guds lov. Å preke evangeliet betyr å preke både det glade budskap og den ubrytelige lov. Evangelium uten lov er ingen ting. Og så visst som frelsestilbudet er henvendt til mennesker, bestemte mennesker, nemlig dem som lever i dag og er omkring deg, så er også loven alltid direkte og aktuell: Du er mannen. Å preke evangelium i himmelsvevende alminnelighet er å fornekte
320 ordet som vil bli kjød. Den som fortier Kristus refseren, har også fortidd Kristus frelseren. Feige tjenere er de som her lister seg unna. «Det finnes nok av prester og biskoper som står i prekeembetet. Men de står ikke, de tjener ikke Gud trofast, de er late og unyttige tjenere, som ikke sier fra til fyrster og høye herrer, - de ligger og snorker i sitt embete.» ¹⁹

325 Med Guds ord mente Luther heller ikke opplesning av teksten fra Bibelen. Han mente verbum vocale, tungens ord, det forkynnte ord, det levende vitnesbyrd. Hele kirkens liv og eksistens er å være Guds ord. Den prest som taler ut fra Guds ord, taler Guds ord. Og Guds ord er alltid myntet på det som lever i dag,
330 loven så vel som evangeliet.

Fordi det er Gud som står over de to regimenter, må den som forkynner, forkynne Guds ord for begge. Ellers tapte jo Gud sin egen ordning av syne. Gud innsetter ikke en øvrighet og skyver båten fra og lar den fare sin egen sjø. Ordet
335 skal lyne og lyse over denne øvrighet, så visst som Guds ord skal ramme alle samvittigheter, til opplysning, til dom og til frelse. Øvrighetens doméne er ikke et for Gud herreløst land, hvor den kan skalte og valte som den vil. Øvrigheten skal høre Guds tale. Forpakterne av vingården kan slå eierens sendebud ihjel, men de kan ikke stoppe Herren i å sende sine bud.

Å gå med på at evangeliet skal ha frihet i sin sirkel (den «oppbyggelige») er et tilbud fra staten som forutsetter at staten på sin side skal være fri for det nærgående i Guds ord. Denne verden ville da være overlatt dens makthavere.

345

Luther ser det slik at kirkens røst skal komme i embetets navn, ikke i personens. Embetet er et ministerium verbi divini, en forvaltning av Guds ord. Det er ikke en geistlig person som skal refse en øvrighetsperson. Det er Guds ene embete som skal tale til det annet Guds embete. Ikke hvermannskritikk i evangeliets navn, men den innsatte øvrighet i det åndelige er det som skal tale. Hver på sitt område har denne øvrighet ikke bare rett, men plikt til å tale. Hvor Gud er, er det aldri bare rett, men alltid også plikt. Hvordan Luther selv praktiserte dette, har vi sett. Han sa tydelig ifra at de kunne kalle det politikk så meget de ville, Guds ord lar seg ikke skremme av gloser. Den ordets tjener som sier konger og regenter sannheten, «menger seg ikke i verdslig øvrighets saker, men tjener og er lydig mot den høyeste øvrighet.»²⁰

355

Et anskuelig uttrykk for kirkens plikt til å lese Guds lov for øvrigheten har Luther skapt, og Melanchton har videre utbygd det, gjennom det uttrykk at øvrigheten står under den annen tavle. Kirken har den universelle forkynnerplikt, men innenfor de 10 bud er kirkens spesielle de tre første. Øvrighetens oppdrag ligger i de syv siste bud. Melanchton sier: Magistratus est vox decalogi - øvrigheten skal være budrøsten. «Keiseren må», sier Luther i 1541, «ned i den annen tavle. Høyere kan han ikke stige (om ikke djevelen forleder ham), men så er han også den annen tavle underkastet, han er skyldig å holde hva Gud befaler der, for det er Gud alene som regjerer, og keiseren har ikke makt til å forandre et eneste bud.»²¹

360

365

Det er derfor Augustata legger slik vekt på rettmessig øvrighet. Om og om igjen gjentas ordet rett, - de jure må alt være som vi skal anerkjenne og lyde hos øvrigheten. Melanchton skiller likefrem mellom røver-regimente og lovlig regimente. Om en tenker seg reformatorene stilt over for en moderne Chicago-situasjon og Al Capone var blitt byens herre, som sa til de kristne: Dere er etter Romerne 13 forpliktet til å anse meg som den av Gud innsatte øvrighet, - da ville Luther spurt om Guds ord lærer oss lydighet mot Satan!

370

375

Hva skulle da de kristne gjøre i en sånn situasjon, mente Luther? Som kristne skulle de ikke bruke Al Capone-våpen mot Al Capone. Evangeliet skal aldri

380 gripe til sverd mot opprørere. De kristne skulle nekte lydighet i alt som gikk imot Guds ord og samvittigheten, de skulle risikere liv og ære og gods ved å stemple synden og uretten. Men våpen kan kirken aldri løfte. Dette prinsipp hevdet Luther konsekvent hele sitt liv fra 1523, da han gav ut skriftet om den verdslige øvrighet.

385

Klart blir ingenting i denne verden. En detaljert ledesnor for alle slags tilfelle gis ikke. Luther fikk erfare dette etter som nye voldsomme situasjoner oppstod. Han så da at forrædere og opprørere ville få fritt spill i verden om også borgerne skulle være under kirkens lov: ikke gjøre motstand mot voldelige opprørere. Den 390 kristne borger var i så fall i det borgerlige akkurat som en annen borger. Han kunne ikke løfte avvergevåpenet mot opprørerne i Kristi navn, ikke engang i kirkens navn. Her var den kristne borger ikke høyere enn i den annen tavle, han var under øvrighetens vilkår, ikke under gudsbarnets. I rettens navn måtte han handle, under rettens ansvar stod han. Dette hevdet Luther da de skulle danne 395 det Schmalkaldiske forbund: Når keiseren notorisk øver vold, er fyrstene (og dermed borgerne, også de kristne borgere) løst fra sin lydighetsplikt på samme vis som de er det overfor en morder på landeveien.²² Da måtte altså våpnene brukes for retten.

400 Måtte ikke Luther da bli ivrig etter å finne den rette kristne statsform? Ivrig var han ikke. Denne verdens praktisk-politiske ordninger fantes der ikke noen detaljert anvisning på i Guds ord. Som det i åkerbruket ikke er særlig om å gjøre hva slags redskap man bruker, men bare om å få jorda til å gi grøde, så er det i statsbruket også bare spørsmål om den gode frukt. Men grunnvilkåret for god 405 frukt er ordenen og retten. For Kristus blir den aller beste statsform av det onde hvis den dreper retten. Ukristelig er den statsform som tjener djevelens interesser med kaos eller med vilkårlighet. Satan sier: Vær deg selv nok, grip alle disse riker og hersk over dem. Øvrigheten må være under Guds hånd; ellers blir den demonisk. Dette er for Luther hovedsaken.

410

Luther har i noen bordsamtaler gitt beskjed om statsformer som kristelig kan godtas. Han har et klart prinsipp: tyranniet, despotiet, det ukontrollerte enevelde er djevelens verk. Vår keiser, sier han, er ikke enehersker (mon-arch), han har kurfyrstene ved sin side, han kan ikke begynne krig eller gi lover etter 415 sitt godtykke, han er nødt til å ha fyrstene med seg. De bærer sverdet sammen med ham og med like rett, om de enn ikke har samme tittel.

420 Slik ligger vekten i alt verdslig styre på at det er kontroll, avbalansering av
makten. Retten forutsetter vekten. De uavveide styresett er de forkastelige.
Hvem som er på toppen, kan være det samme, bare han ikke er alene om styret.
«Det kan være en krets av erfarne og dyktige, som i aristokratiet, slik som de har
det i Venedig, - det kan være noen få, som i Erfurt med sitt oligarki, det kan være
demokratiet med den gemene manns deltagelse i styret, som i Sveits og i
425 Ditmarsken.» Det kan alt være brukelig, men alle regjerende får av Guds ord
vite at de også skal lytte til dem de leder. De er ikke satt over stubb og stein, over
sau og hund, men over Guds menighet.

430 Det som kan utledes av Guds ord som prinsipp for all øvrighet, er altså hentet
like fra Skriftens sentrum: mennesket som guddomsskapt. På dette har den
kristne å prøve statsordningene. Og etter det er despoti og tyranni dømt av Gud.
Andre styreformer er brukelige, de skal dømmes på om de fremmer det som er
godt.

435 En annen bibelsk tanke bruker Luther når han tar bildet av Kristus som
menighetens hode, kirken som Kristi legeme med mange lemmer, og anvender
dette på det borgerlige samliv: Den som styrer, er ikke en solovilje, han er hodet,
som samvirker med lemmene. Alt som finnes av øvrighet, er organer for
legemet. Hodet står på toppen, men det står også som et ledd i det hele. Derfor
440 utelukker Luther ethvert «eiendomsforhold» fra øvrighetens eller fyrstens side.
En styrer kan ikke si: Landet og folket er mitt. Han må omvendt si: Jeg er
landets og folkets.

På denne linje er det at Luther kommer til å bruke faderbegrepet om den riktige
445 regent. Det er husfarens kjærlige omsorg han da først og fremst tenker på.
«Hvor en herre eller øvrighet ikke elsker sitt folk, er det alt ute med ham.»²³

Hele Luthers tankegang utelukker derimot at han med å nevne staten som
«patriarkalsk» skulle ville åpne en ny rettskilde, som staten kunne berope seg på
450 når den ville underkue sine borgere. Om staten ble «husfar», så ble han ikke
derfor despot! At «all myndighet flyter fra foreldreretten» (som det heter i
Store katekismus) gir meget mer de styrende forpliktelse til omsorg enn det
opphever barnas og borgernes rett, enn si Guds lov. Den tanke at Luther med
de nevnte ord skulle ha gitt staten lov til å frata foreldrene deres oppdragerrett
455 eller til å innføre en hedensk statsoppdragelse av barnesjelene, ville Luther avvise
som et satanisk påfunn.

- Luther hadde en tålmodig og dyp ærbødighet for øvrighet. Men han hadde
 460 også - til forskjell fra sine senere navnebrødre - en uforferdet Guds-frihet overfor
 all jordisk myndighet. Han fulgte lydig Skriften, han ville aldri ha Kristusånden
 menget med verdensmakt. Den ytre lydighet mot styremakten betydde for ham
 en befrielse for kirken. Men noen absolutt lydighet mot mennesker kjente han
 ikke. Paven var for ham antikrist i religionen, tyrannene var det i politikken.
 465 Den kristne skal imot begge løfte Kristusmerket. Hører motstanderen så dette
 og omvender seg, så er det godt; hvis ikke, så får den kristne ta følgene for sin
 person. Du kan i alle fall ha god samvittighet. Og Gud kommer nok med sin
 dom! «Sverdet er alt innpå halsen av dere», roper han til de tyranniske regenter,
 «om dere aldri så meget mener at dere sitter fast i sadelen, så ingen kan kaste
 470 dere av. Slik sikkerhet og slikt forstokket overmod skal dere brette halsen på,
 det skal dere få sanne.»²⁴ For «over sjelene kan og vil Gud ikke la noen regjere
 uten han selv alene.»²⁵ Og det er «djevelen som rider de verdslige herrer når de
 nå gjør kirken til en del av et verdslig rike.»²⁶

475 Kilder:

W. A. betyr Weimar-utgaven av Luthers skrifter.
 E. A. betyr Erlanger-utgaven.

- 480 1. Utlegg. av Ps. 101, 1535. W. A. 51, 240, 1.
2. Den augsburgske bekj. 28,5 (Sml. Schlinck s. 314).
3. Utlegg. av Ps. 82, 1530. W. A. 31 I, 194,28.
4. Preken over Ps. 72, 1540. - W. A. 49,30.
5. W. A. 8,682, 31-36.
- 485 6. Preken over Johs. 19,10-11. 1529. - W. A. 28,361.
7. Preken over Johs. 16. 1528. - W. A. 28,286.
8. Preken over Johs. 19. 1529. - W. A. 28,359.
9. Til Ps. 82. 1530. - W. A. 31 I, 196.
10. «Oh Kriegsleute etc.» 1526. - W. A. 19, 656.
- 490 11. «Von Weltlicher Obrigkeit» 1523. - W. A. 11, 277.
12. Ad. Ep. St. Petri, avsnittet: Frykt Gud, ær kongen. 1523. - W. A. 12, 334.
13. 1533. - W. A. 38, 110.
14. Jesus renser templet. 1537. - E. A. 46, 186.
15. Von Weltl. Obrigkeit 1523. - E. A. 22, 88.
- 495 16. Smst. W. A. 11, 267.

17. Ad. Ps. 82. 1530. - W. A. 31 I, 196.
18. Tischreden. W. T. R. 5,33,28. Og: W. A. 6,227,9 ff.
19. Smst. som nr. 17.
500 20. Ad Ps. 101. 1535. - W. A. 51, 240.
21. Tischreden 1533. - W. T. R. 3,74.
22. W. A. Briefwechsel 8,515.
23. W. A. 7,602.
24. Ermahnung zum Frieden 1525. - W. A. 18,293.
505 25. W. A. 11, 262.
26. Preken 1540. - W. A. 49,30.

Kilde

Eivind Berggrav: Staten og mennesket - oppgjør og framblick. Oslo 1945, s. 219-232

510

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/nar-kusken-er-gal>

515

520

525

530